

УДК 347.91

Г.М. УСТИНОВА-БОЙЧЕНКО, канд. юрид. наук, Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ ПРИЙНЯТТЯ ПОЗИВАЧЕМ РІШЕННЯ ПРО ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ

Ключові слова заочний розгляд справи, неявка відповідача, заочне рішення

Судовий захист є однією з найефективніших форм захисту порушених, невизнаних або оспорюваних суб'єктивних прав. Більшість справ, які розглядаються у судах загальної юрисдикції, є справи позовного характеру, для яких характерно наявність двох сторін (позивача та відповідача) з протилежними інтересами та наявність самого позову. Процес розгляду справи відбувається шляхом вчинення певних дій судом та учасниками процесу, які визначені законодавством. Для встановлення об'єктивної істини по справі, яка необхідна для прийняття справедливого, законного та об'єктивного рішення, суду потрібно з'ясувати всі обставини справи та важливим є присутність та активна участь головних учасників процесу – позивача та відповідача. Неявка одного з цих суб'єктів у судове засідання є великою перешкодою для справедливого, об'єктивного вирішення справи, але й одночасно її неявка не повинна бути підставою для порушення прав та інтересів другої сторони. Якщо в судове засідання не з'являється позивач, то це є підставою для залишення його позову без розгляду, але якщо в судове засідання не з'являється відповідач, то суд повинен застосувати заходи, необхідні для захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права позивача. З цією метою в цивільно-процесуальному законодавстві з'явився заочний розгляд справи.

Метою цієї статті є дослідження заочного розгляду справи, його ефективність та додаткову можливість захисту порушеного права

позивача у випадку неявки в судове засідання відповідача.

У загальному вигляді проблемним питанням даного дослідження є те, чи дійсно заочний розгляд справи дозволяє захистити порушене право позивача в більш короткий строк, чи дійсно заочний розгляд справи усуває тяганину в цивільній справі.

Аналіз результатів наукових досліджень вказує на те, що питання заочного розгляду справи були порушені в працях К. Малишева, С.В. Щербака, Я.П. Зейкан, Д.Д. Луспеніка, М.І. Балюка, С.Я. Фурси, О. Штефана та ін.

Заочне провадження або заочний розгляд справи став можливим в сучасному цивільному процесі після прийняття Цивільного процесуального кодексу України в 2004 р. Інститут заочного розгляду не є новелою ЦПК, він був поновлений у зв'язку зі зміною змісту цивільних процесуальних правовідносин.

Дореволюційному цивільному процесу заочне провадження було відомо, причому на Лівобережній Україні, де в період XVII–XVIII ст. діяли джерела права різних держав, заочний розгляд справи був відомий значно раніше, ніж в Росії [1, с.660].

В Російській Імперії інститут заочного провадження був введений Статутом цивільного судочинства 1864 р., який застосовувався в разі неявки відповідача до суду і мав на меті усунення причин, які сприяли затягуванню процесу. На території України також існував інститут заочного розгляду, оскільки він був передбачений ЦПК 1924 р., прийнятий 03.09.1924 р., але він проіснував лише до 05.11.1929 р., тобто до прийняття ЦПК в новій редакції. Зрозумілим є те, що запровадження законодавцем інституту заочного розгляду справи було з метою розширення судового захисту фізичних та юридичних осіб та усунення можливості зловживання процесуальними правами і встановлення певної відповідальності за їх зловживання. Зазначений інститут не порушує принципу змагальності цивільного процесу, так як забезпечується повною інформованістю сторін про позицію кожного, судове засідання проводиться за загальними пра-

вилами, у відповідача зберігається повне право оскарження заочного рішення [2, с.384].

Введення інституту заочного розгляду справи покликано реалізувати Рекомендацію № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що спрямовані на вдосконалення судової системи. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити доступ сторін до спрощених і більш оперативних форм судочинства (до яких відноситься заочний розгляд) та захистити їх від зловживань і затримок, зокрема надавши суду повноваження здійснювати судочинство більш ефективно [3, с.455].

На сьогоднішній день можна виділити дві основні концепції заочного провадження:

Перша – англо-американський цивільний процес – неявка відповідача в судове засідання або його ухилення від участі в процесі розцінюється як визнання ним пред'явленого позову. Припущення визнання позову з боку відповідача звільняє позивача від необхідності подання доказів у справі.

Друга – французьке цивільне судочинство – не розглядає неявку відповідача, як визнання ним пред'явленого позову і не надає позивачеві додаткових процесуальних прав. За позивачем зберігається обов'язок подання доказів, а за судом – обов'язок розглянути ці докази та перевірити обґрунтованість заявлених вимог. Французьке цивільне судочинство припускає, що неявка відповідача може бути викликана поважними причинами – або незнанням відповідача про пред'явлений позов, або обставинами, які перешкодили його явці в суд.

Концепція українського законодавства поєднала в собі елементи двох розглянутих вище концепцій [4, с.322].

Заочний розгляд справи регулюється відповідно до глави 8 ЦПК України, який міститься в розділі III «Позовне провадження», тобто заочний розгляд справи не виходить за межі позовного провадження. Відповідно до ст.225 ЦПК, розгляд справи і ухвалення заочного рішення проводиться за загальними правилами з винятками і доповненнями, встановленими відповідною главою [5].

Умови проведення заочного розгляду передбачені в ст.224 ЦПК України, в якій зазначено, що у разі неявки в судове засідання належним чином повідомленого відповідача і від якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або якщо повідомлені ним причини визнані неповажними та якщо позивач не заперечує проти заочного розгляду справи, то суд може ухвалити заочне рішення [5].

Таким чином, законодавством передбачена сукупність п'яти умов, які дають можливість суду ухвалити заочне рішення: 1) неявка відповідача; 2) належне його повідомлення; 3) відсутність поважних причин неявки; 4) відсутність прохання відповідача про розгляд справи за його відсутності; 5) згода позивача.

Щодо останньої умови, то відповідно до статей 169 та 224 ЦПК України виникає таке питання: чи дійсно у позивача в разі неявки відповідача є право вибору між заочним розглядом та звичайним розглядом? Таке питання виникло у зв'язку з тим, що ст.169 ч.4 ЦПК передбачає у разі повторної неявки в судове засідання відповідача, повідомленого належним чином, вирішення судом справи на підставі наявних у ній даних чи доказів (постановлення заочного рішення), про згоду позивача в цій статті мова не йде, тоді як ст.224 ЦПК вказує на обов'язкову згоду позивача при заочному розгляді справи. Несе ст.169 ЦПК України імперативний чи диспозитивний характер, допомагає зрозуміти роз'яснення та тлумачення законодавства.

Однією з умов для заочного розгляду справи, як зазначалось вище, є згода позивача. Зазначена умова виступає юридичним закріпленням суб'єктивного права позивача на вибір порядку розгляду справи, провадження у якій відкрито за його позовними вимогами. При неявці в судове засідання належним чином повідомленого відповідача про час та місце розгляду справи, суд повинен роз'яснити позивачеві право на розгляд справи як у звичайному порядку, так і при заочному розгляді справи. Кожний з цих порядків має свої особливості та переваги, тому позивач повинен чітко усвідомлювати відмінності між ними [3, с.458].

Неможливо ухвалити заочне рішення, якщо від позивача надійшло прохання про розгляд справи за його відсутності, оскільки неможливо роз'яснити наслідки такого розгляду справи і з'ясувати його волевиявлення. Однак, якщо позивачем була залишена така заява та він передбачаючи неявку відповідача зазначив про можливість розгляду справи у порядку заочного розгляду, то в цьому випадку не буде перешкод для ухвалення заочного рішення. Законодавством не передбачено способу вираження згоди позивача на заочний розгляд справи, однак всі дії необхідно фіксувати в журналі (протоколі) судового засідання [2, с.389].

Якщо позивач обирає заочний розгляд справи, то він повинен усвідомлювати, що такий порядок розгляду його позовних вимог позбавляє можливості реалізувати окремі його повноваження. Позивач під час заочного розгляду справи не має можливості змінити предмет або підставу позову, а також розмір позовних вимог без відкладення розгляду справи для повідомлення про них відповідача [5].

Також існує процесуальна можливість перегляду заочного рішення судом, який його ухвалив, такою можливістю може скористатися відповідач, що також може суттєво затягнути вирішення цивільної справи. Тому, суд повинен роз'яснити позивачеві наслідки заочного розгляду справи. Позивач повинен вирішити, за яким порядком він має можливість повністю реалізувати свої процесуальні права та захистити свої порушені суб'єктивні права.

На перший погляд, заочний розгляд справи має певні переваги, тому що дозволяє суду розглядати справу без чергового виклику належним чином повідомленого раніше відповідача, на підставі наявних у справі доказів, позивач таким чином може скоріше отримати вирішення спору. Оскаржити заочне рішення позивач може у загальному порядку, тобто подати апеляційну скаргу. Для відповідача заочний розгляд має певні переваги. Якщо він обирає позицію, відповідно до якої він не згоден з позовними вимогами, але не з'являється для участі в судовому засіданні, то він має право оскаржити заочне рішення у спеціальному порядку.

Після винесення заочного рішення відповідачу надсилається копія заочного рішення рекомендованим листом не пізніше трьох з дня його проголошення. Відповідач має можливість протягом 10 днів з дня отримання копії заочного рішення, якщо він не погоджується з ним, подати заяву про перегляд заочного рішення в той суд, який прийняв заочне рішення. Заява про перегляд заочного рішення розглядається судом протягом п'ятнадцяти днів з дня її надходження. При наявності підстав, передбачених законодавством, суд може скасувати заочне рішення, що тягне за собою знову розгляд справи в загальному порядку, що не виключає можливості повторного заочного розгляду, але оскаржити повторно заочне рішення можна тільки в апеляційному порядку [5].

Таким чином, відповідач може бути ініціатором, за наявності відповідних підстав, повторного розгляду справи в загальному порядку.

Проаналізувавши викладене вище, можливо дійти такого висновку: неможливо не погодитись з тим, що інститут заочного розгляду був введений з метою вдосконалення та розширення засобів судового захисту суб'єктивних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також з метою запобігання можливості зловживання процесуальними правами та встановленням відповідальності за ці зловживання. Але неможливо не звернути увагу на те, що заочний розгляд справи та заочне рішення може суттєво затягнути вирішення цивільної справи. Крім того, неоднозначний зміст статей 169 та 224 ЦПК України дає підстави для сумнівів відносно можливості обрання позивачем заочного або звичайного порядку розгляду справи, що без наявності роз'яснень та судової практики було би незрозумілим. При виникненні ситуації, коли відповідач не з'являється в судові засідання, позивач повинен вирішити, який порядок розгляду справи для нього більш вигідний: заочний або звичай. У випадку обрання заочного порядку, позивач повинен передбачити, що у разі скасування заочного рішення за заявою відповідача може повто-

ритися ситуація, справа буде знову розглядатись в звичайному порядку, можливе повторне заочне рішення, а потім ще за наявності підстав апеляційне провадження. Чи обрати звичайний розгляд, наполягати про виклик відповідача та розгляд справи в звичайному порядку, постановлення звичайного рішення, яке за наявності відповідних підстав може бути оскаржене в апеляційному порядку. В обох випадках приймається судове рішення, але набрання цих рішень законної сили дуже суттєво відрізняється одне від одного за терміном набрання законної сили.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процес України: академічний курс : підруч. [для студ. вищ. навч. заклад.] /

за ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2009. – 848 с.

2. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях) : коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. Серія «Судова практика». – Х. : Харків юрид., 2008. – 708 с.

3. Цивільне процесуальне право України : підручник / Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Атіка, 2009. – 760 с.

4. Васильев С. В. Гражданский процесс : учеб. пособие / С. В. Васильев. – Х. : Одиссей, 2006. – 512 с.

5. Цивільний процесуальний кодекс України. – Х. : Одисей, 2010. – 168 с.

Устінова-Бойченко Г. М. Процесуальні наслідки прийняття позивачем рішення про заочний розгляд справи / Г. М. Устінова-Бойченко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1015–1018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12ugmzrc.pdf>

Розглянуто одну з умов заочного розгляду – згода позивача на заочний розгляд, проаналізовано наслідки прийняття рішення про заочний розгляд справи, обсяг процесуальних прав позивача, який змінюється при заочному розгляді справи.

Устінова-Бойченко А.Н. Процессуальные последствия принятия истцом решения о заочном рассмотрении дела

Рассмотрено одно из условий заочного рассмотрения дела – согласие истца на заочное рассмотрение дела; проанализированы последствия принятия решения о заочном рассмотрении дела, объем процессуальных прав истца, который меняется при заочном рассмотрении дела.

Ustinova-Boychenko A.N. Judicial Consequences of Acceptance of Decision About Extra-Mural Consideration of Business a Plaintiff

It is considered, one of terms of extra-mural consideration of business is consent of plaintiff to extra-mural consideration of business; the consequences of decision-making about extra-mural consideration business, volume of judicial rights for a plaintiff which changes at extra-mural consideration of business, are analyzed.